

Povijest grada Vukovara od Rata Svete lige do uspostave Srijemske županije(1683.-1745.)

Došen, Martin

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:329008>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

MARTIN DOŠEN

**POVIJEST GRADA VUKOVARA OD
RATA SVETE LIGE DO USPOSTAVE
SRIJEMSKJE ŽUPANIJE (1683.-1745.)**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

MARTIN DOŠEN

**POVIJEST GRADA VUKOVARA OD RATA
SVETE LIGE DO USPOSTAVE SRIJEMSKJE
ŽUPANIJE (1683.-1745.)**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Krešimir Bušić

Zagreb, 2022.

Sadržaj

Uvod.....	2
1. Oslobođenje i podjela Slavonije i Srijema.....	4
1.1 Rat Svete lige.....	4
1.2. Bečka obećanja, samovolja i osnutak Vojne granice	6
2. Bečka politika nakon oslobođenja	9
2.1. Iločko i Vukovarsko vlastelinstvo	9
2.2. Uspostava Srijemske županije	12
3. Stanovništvo	14
3.1. Naseljavanje pravoslavnog stanovništva	14
3.2. Stanovništvo Vukovara nakon oslobođenja.....	15
Zaključak	17
Literatura	18

Uvod

Vukovar je danas, u Republici Hrvatskoj i drugim europskim i svjetskim zemlja, poznat kao simbol Domovinskoga rata i dokaz da hrvatski narod, nakon višestoljetne borbe u podložnosti tuđinskoj vlasti, nije zaboravio svoju prošlost, svoj nacionalni i kulturni identitet, nije izgubio želju ponovno biti svoj na svom. Zbog toga se opravdano u današnje vrijeme o povijesti grada Vukovara piše i priča isključivo u kontekstu Domovinskoga rata. Ipak, njegova bogata i pozornosti vrijedna, povijest ne započinje na kraju 20. stoljeća, već moramo obratiti pozornost i na povijesne događaje koji su oblikovali vukovarski prostor i Grad Vukovar ranije u prošlosti. Već u dalekoj prošlosti, tj. od prapovijesnih vremena vučedolske kulture život stanovništva na vukovarskom prostoru je definirao idealni položaj na utoku rijeke Vuke u rijeku Dunav. Vukovar, tj. prigradsko mjesto Sotin poznati su još od antičkih vremena kao granična postaja rimske vojske, a od srednjovjekovlja to urbano naselje se postupno pretvara u razvijeno trgovište te središtem, triju hrvatskih srednjovjekovnih i novovjekovnih županija, radi čega je, između ostalog, za mnoge osvajače bio jedan od strateških točaka, koju su u osvajačkim ratovima željeli zaposjesti kako bi upravo preko Vukovara kontrolirati trgovačke i gospodarske tijekomove života na širem srijemskom prostoru.

Temu rada koju smo definirali u naslovu prilazimo s posebnom pozornošću te se koristimo spoznajama ne samo historiografije nego i drugih srodnih znanosti prije sve demografije, jezikoslovlja i kulturologije. Želja nam je upravo u interdisciplinarnom pristupu dati odgovore, tj. ukazati na složenost socio-povijesnih procesa na širem srijemskom prostoru kojemu je od kraja 17., a napose od 18. stoljeća Vukovar postao središnji političko-administrativni centar. Stoga ćemo u našem radu nastojati odgovoriti na slijedeća pitanja: *Kakve su posljedice ostavili habsburški ratovi za oslobođenje Srijema na prostoru Vukovara i njegove bliže okolice krajem 17. i na početku 18. stoljeća? Kako su se Habsburgovci odnosili prema novostečenim hrvatskim zemljama? Kakve promjene možemo uočiti u demografskoj slici toga područja?* Prateći kronološki slijed događaja, počevši s ratovima za oslobođenje ugarskih i hrvatskih zemalja, a završavajući s uspostavom Srijemske županije, rad će nastojati što jasnije prikazati odnos Bečkog dvora prema novoosvojenom području i novim migracijama stanovništva, te kako su ta postupanja utjecala na razvoj i demografsku sliku vukovarskog kraja u prvoj polovini 18. stoljeća.

U prvom i drugom poglavlju rada, rabeći dostupnu domaću i stranu literaturu, bavit ćemo se političkom poviješću, odnosno događajima koji su bitno utjecali na razvoj vukovarskog područja: Rat Svete lige, oslobođenje Vukovara i okolice, osnutak Vojne granice, podjela novoosvojenih hrvatskih zemalja stranim vlastelama te uspostava Srijemske županije. Zatim ćemo, u trećem poglavlju, posebnu pozornost posvetiti stanovništvu, migracijama i promjenama u demografskoj strukturi navedenog područja: kakav su utjecaj dugogodišnji ratovi imali na domicilno predosmansko stanovništvo, odnosno na novonaseljene katoličke i pravoslavne populacije pristigle s drugih prostora jugoistočne Europe, a koje se upravo nastanilo na prostoru istočne Hrvatske. U tom pogledu pokušati ćemo napraviti i novu raščlambu i pregled dostupnih popisa stanovništva u razdoblju od osmanske vladavine do druge polovine 18. stoljeća.

Literaturu koja se bavi prošlošću grada Vukovara i vukovarskog područja možemo podijeliti u tri zaokružene tematske cjeline koje nam i strukturiraju naša poglavlja. Prvu cjelinu čine djela koja nam prikazuju religijska i etnolingvistička kretanja na prostoru Slavonije i Srijema i demografsku složenu sliku novih odnosa među populacijama naseljenim na tom prostoru. Među tim radovima izdvajaju se: Rudolf Horvat, *Srijem: naselja i stanovništvo*; Rudolf Horvat, *Slavonija I-II*; Ivo Mažuran, *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698.*; Stjepan Pavičić, *Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji* itd. U drugu skupinu spadaju djela koja se bave urbanom poviješću, tj. poviješću istočno-hrvatskih županija. Posebno se u drugoj skupini zdvaja literatura koja prikazuje Vukovar kao središte Srijemske županije kao što je: Stjepan Sršan i Ladislav Dobrica, *Zapisnici sjednica Srijemske županije = Prothocolla congregationum comitatus Syrmienensis*; Vlatko Rukavina, *Srijemski i podunavski biseri: hrvatski doprinos Srijemu* i slično. U treću skupinu spadaju djela koja neposredno obrađuju povijest grada Vukovara: Igor Karaman i suradnici, *Vukovar: vjekovni hrvatski grad na Dunavu*; Brane Crlenjak, *Vukovar – ponos Hrvatske: prilozi iz povijesti, kulture i književnosti*; Ivana Posedi i Ladislav Dobrica, *Kronika Franjevačkog samostana u Vukovaru, knj. 1 : (1722.-1780.)* itd. U ovome je radu uporabljena literatura iz sve tri skupine kako bi se postigla što veća objektivnost u zaključku i točnost u posljedicima.

1. Oslobođenje i podjela Slavonije i Srijema¹

1.1 Rat Svete lige²

Vojna su napredovanja Osmanskoga Carstva zaustavljena pred zidinama Beča 12. rujna 1683. godine. Pomicanje ratišta na prostore Ugarske habsburškim vojnim stratezima omogućilo je izradu koordiniranih planova za oslobođenje hrvatskih zemalja. Rat za oslobođenje Slavonije započeo je u srpnju 1684. godine napadom carske i hrvatske banske vojske na ranjivo osmansko uporište – Viroviticu. Ubrzo nakon zauzimanja Virovitice, carska vojska oslobađa Brezovicu, Sopje, Moslavinu i Slatinu, a banska vojska Kraljevu Veliku i Bijelu Stijenu. Nakon pada Budima 2. rujna 1686. godine, oslobođeni su Pečuh, Sikloš i Darda. Propali pokušaj Osmanlija da preuzmu Viroviticu omogućio je banskoj vojsci da opustoši Orahovicu, Sirač, Čakovac, Cernik, Kamengrad i Pakrac. Bitkom kod Harsányja, 12. kolovoza 1687. godine, osmanska je vojska doživjela strahoviti poraz nakon kojega je, u strahu napada na grad, napustila Osijek. U napušteni su grad 5. listopada 1687. godine svečano unišili general Dünewald i grof Drašković. Oslobođanje je Osijeka pokolebalo ostatak slavonskih Osmanlija, a ohrabrilo oslobodilačku vojsku koja je početkom listopada zauzela Orahovicu i Požegu.³

Uspjesi oslobodilačke vojske nagnuli su generala Aspremonta da napusti Osijek i pođe u oslobođanje Srijema.⁴ Oružanih sukoba do Iloka nije bilo jer su Osmanlije, prije no što su ih napustile, zapalile utvrde i varoši, među kojima je bio Vukovar, pa je generalov zadatak bio samo postaviti vojne posade u napuštena mjesta.⁵

¹ Pokrajina Srijem dobila je svoje ime po antičkom gradu Sirmiju, a grad (navodno) po svome osnivaču, tribalskom kralju Sirmu. U Antici je prostor oko Sirmija nazivan Pannonia Sirmiensis (Srijemska Panonija). Franz Stefan Engel netočno piše da su se Slavonija i Srijem u Antici zvali Pannonia Savia ili Pannonia Valeria jer je prva obuhvaćala samo zapadnu Slavoniju, a druga se prostirala uz Dunav s lijeve strane Drave. U Srednjem je vijeku Srijem obuhvaćao obje strane donjeg toka Save te se dijelio na južni bugarski ili bizantski „Onostrani“ Srijem (Mačva), odnosno sjeverni ugarski „Ovostrani“ Srijem. Tadašnja Srijemska županija, čija se zapadna granica protezala od Iloka do utoka Bosuta u Savu, nije obuhvaćala Vukovar, središte Vukovske županije koje je tada ubrajano u Slavoniju. Osmanlije su na prostoru „Ovostranog“ Srijema uspostavili Srijemski sandžak sa središtem u Iloku, čija je sjeverozapadna granica obuhvatila i Vukovar. Polovinom 18. stoljeća, točnije 1745. godine, uspostavljena je na prostoru Civilne Hrvatske (Provincijala), od dijela srednjovjekovne Srijemske i Vukovske županije ponovno Srijemska županija sa središtem u Vukovaru. SRŠAN, prir., *Opis Srijema i Iločkog vlastelinstva 1699. godine*, 84-85.; ANDRIĆ, „Srednjovjekovni Srijem kao mnogostruka istraživačka tema“, 31-32.; HOLJEVAC, „Srijemska županija u identitetu Srijema“, 108-109.; ENGEL, *Opis Kraljevine Slavonije i Vojvodstva Srema*, 20, 33-34.

² Vojni savez sklopljen 5. ožujka 1684. godine. Savez su činili car Svetog Rimskog Carstva Leopold I., Republika Venecija, poljski kralj Jan Sobieski i papa Inocent XI. MAŽURAN, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, 13.

³ U oslobođanju Slavonije sudjelovao je i Adam Zrinski. MAŽURAN, *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine*, 28-34.; KLJAJIĆ, „Ustroj slavonske vojne granice u 18. stoljeću“, 194-196. i SRŠAN, prir., *Naselja u istočnoj Hrvatskoj krajem 17. i početkom 18. stoljeća*, 9.

⁴ HORVAT, *Srijem: naselja i stanovništvo*, 268.

⁵ MAŽURAN, *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine*, 35.

Generalova je vojska bez otpora ušla u Vukovar 9. listopada 1687. godine.⁶ Stara je vukovarska utvrda, koju su opisivali mnogi putopisci, a među kojima je i Bartol Kašić, oštećena pri povlačenju osmanske vojske i nakon toga više nije obnavljana.⁷ Unatoč oštećenju i zastarjelosti, utvrda je, ipak, poslužila carskoj vojsci za smještaj vojne posade. U dostupnoj nam se literaturi ne navodi koliko je točno utvrda bila oštećena, ali se navodi da je general Aspremont u nju smjestio, uz vojnu posadu od stotinjak vojnika, zaplijenjene osmanske topove, što bi značilo da je utvrda i dalje bila u stanju poslužiti svojoj svrsi.⁸ Vojnu će posadu, smještenu u tvrđi nakon oslobođenja, djelomice činiti Vlasi, a zapovjednik će tvrđe ujedno biti i kapetan racki.⁹ U izvješću 10. studenog 1687. godine, general Aspremont navodi da je u Vukovaru smješteno 300 ugarskih i 400 srijemskih hajduka.¹⁰ Ipak, generalova je vojska poražena pri pokušaju oslobađanja Iloka, zbog čega je, između ostalog, general zaprimio pritužbe.¹¹

Do kraja je kolovoza 1688. godine oslobođena Gradiška, Kostajnica, Slavonski Brod i sva mjesta uz obalu Save, odnosno gotovo čitav posavski dio Slavonije zapadno od Vukovara. Poraz carske vojske u Srbiji 22. prosinca 1689. godine, gubitak Beograda 18. rujna 1690. godine te napuštanje Broda krajem rujna iste godine, ohrabrilo je osmansku vojsku da krene u protunapad i zauzme cijelo Povučje i Pobosuće, te mjesta u zapadnoj Slavoniji i dopre do Osijeka i Požege, u koju će, 1. studenog, nesmetano ušetati. Carska je i hrvatska vojska tijekom protunapada i dalje držala Osijek, svu Podravinu te Đakovo, Našice, Vukovar, Orahovicu, Kaptol, Veliku i Kraljevu Veliku. Osmanski se protunapad izjalovio velikom pobjedom carske vojske u bitki kod Slankamena 18. listopada 1691. godine te pobjedom carske i hrvatske vojske u bitki kod Sente 1697. godine.¹²

⁶ MAŽURAN, *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine*, 35.

⁷ Kašića je papa Pavao V. poslao 1612. godine da obiđe vjernike u Slavoniji, Srijemu i Srbiji. KARAMAN et al., *Vukovar: Vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, 130; HORVAT, *Srijem: naselja i stanovništvo*, 267.

⁸ HORVAT, *Srijem: naselja i stanovništvo*, 268. i MAŽURAN, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, 21.

⁹ Matija Evetović u knjizi *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata u Subotičkim novinama 1939.-1940.* navodi objašnjenje Mije Mandića o imenu "Rac". On objašnjava da su se tada narodi izjašnjavali prema zemlji svojega podrijetla te jeziku kojim govore. Tako su npr. Bunjevci za svoj jezik rekli da govore "racki". Isto tako i Knez Maksimilijan Emanuel u svome izvješću *Hrvate-Bunjevce naziva katoličkim Racima*. BUŠIĆ, „Povijest. Do doseljenja u Podunavlje“, 52. i EVETOVIĆ, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*

¹⁰ HORVAT, *Srijem: naselja i stanovništvo*, 268.

¹¹ General Dünwald optužio je Aspremonta da je, rasporedivši svoju vojsku u 5 tvrđa, oslabio obranu Slavonije, a da je njegov neuspješan pohod na Ilok samo ohrabrio Osmansku vojsku. HORVAT, *Srijem: naselja i stanovništvo*, 268.

¹² U dvjema je bitkama (kod Slankamena i Sente) Bunjevce-Hrvate predvodio subotički kapetan Luka Sučić. BUŠIĆ, „Povijest. Do doseljenja u Podunavlje“, 53.; MAŽURAN, *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine*, 35-39.; KLJAJIĆ, „Ustroj slavonske vojne granice u 18. stoljeću“, 196-199., 204. i SRŠAN, *prir., Naselja u istočnoj Hrvatskoj krajem 17. i početkom 18. stoljeća*, 10.

Potonja je bitka dovela do mirovnih pregovora u Srijemskim Karlovcima 26. siječnja 1699. godine prema kojima je granica dvaju država imala polaziti Savom, zatim u Srijemu crtom od utoka rijeke Bosut u Savu do utoka rijeke Tise u Dunav.¹³

1.2. Bečka obećanja, samovolja i osnutak Vojne granice

Dugotrajni su ratovi doveli do samovoljnog ponašanja vojnih službenika na oslobođenim prostorima. U Slavoniji i Srijemu čitava je vojna uprava pala u ruke carskih generala i njihove vojske.¹⁴ Unatoč tome, hrvatski kralj Leopold I. nije imao namjeru ispuniti obećanje dano u Požunu 18. listopada 1687. godine kada se je obvezao vratiti oslobođenu zemlju Kraljevini Hrvatskoj i hrvatskome banu. Naime, ovo je bio prvi put da je Bečki dvor oružjem vlastite vojske osvojio toliku zemlju.¹⁵ Ratovi s Osmanskim Carstvom znatno su ispraznili carsku blagajnu, a novostečena zemlja mogla je poslužiti kao nadoknada za tê gubitke.¹⁶ Uz to, vraćanjem Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji i njenom Banu posjedovnih prava na ponovno stečene teritorije, dovelo bi kralja u položaj u kojemu bi ovisio o odlukama Hrvatskoga Sabora. Takva odluka Bečkoga dvora zahtijevala bi, u slučaju neslaganja, donošenje kompromisa, što kralj Leopold I. nije želio dopustiti. Kralj je dodatno učvrstio vlast ukinućem 31. članka Zlatne bule kralja Andrije II., čime je plemstvu oduzeo pravo na oružanu pobunu protiv vladara ukoliko isti krši zakone.¹⁷

U takvim je okolnostima Bečki dvor odlučio novoosvojene zemlje staviti pod upravu Dvorske komore, čime je Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji i Kraljevini Ugarskoj oduzeto svako pravo uplitanja u buduća uređenja tih prostora, koja će se vršiti shodno potrebama Bečkoga dvora.¹⁸ Prvi je plan budućeg uređenja oslobođenih prostora izradio predsjednik Dvorske komore Leopold Kolonić 1688. godine.¹⁹

¹³ MAŽURAN, *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine*, 35-39.; KLJAJIĆ, „Ustroj slavonske vojne granice u 18. stoljeću“, 196-199., 204. i SRŠAN, *prir., Naselja u istočnoj Hrvatskoj krajem 17. i početkom 18. stoljeća*, 10.

¹⁴ MAŽURAN, *Izveštaji Caraffine komisije o uređenju Slavonije i Srijema nakon osmanske vladavine 1698. i 1702. godine*, 11.

¹⁵ SRŠAN, *prir., Stanovništvo i župe u Slavoniji 1745. – 1774.*, 7. i MAŽURAN, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, 26.

¹⁶ MAŽURAN, *Izveštaji Caraffine komisije o uređenju Slavonije i Srijema nakon osmanske vladavine 1698. i 1702. godine*, 15.

¹⁷ Isto, 11-12.

¹⁸ MAŽURAN, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, 33.

¹⁹ KLJAJIĆ, „Ustroj slavonske vojne granice u 18. stoljeću“, 197.

Prije nego što bi se Kolonićev plan proveo, trebalo je sastaviti popis naselja i stanovništva, njihove imovine, prijašnjih povlastica (ako ih je bilo), pripadnost vjeroispovijedi i slično. Zatim je trebalo odrediti količinu obradive i neobradive površine, zemljište podijeliti na upravna područja i omogućiti im vođenje javne uprave te, ukoliko je moguće, saznati tko su bili vlasnici zemlje prije osmanske vladavine.²⁰ Stara je vlastela nakon dva stoljeća ratovanja s Osmanlijama gotovo u potpunosti izumrla, što je Dvorska komora iskoristila kako bi, bez većeg otpora, proglasila oslobođenu zemlju svojim vlasništvom.²¹ Dvor je u tome vidio priliku da, pomoću rasprodaje prisvojenih posjeda, nadoknadi troškove ratovanja. Zbog toga će neki slavonski i srijemski posjedi biti darovani na upravljanje i posjed većinom inorodnim plemićima bliskim monarhijskoj središnjoj vlasti, a u svrhu nadoknade za njihove zasluge u ratu te kao zajam za novac koji je Bečki dvor posuđivao od plemstva tijekom rata.²²

Ipak, vojna je vlast i dalje bila snažna na prostorima između Drave i Save. Povojničeni prostor uz Savu od Kraljeve Velike do utoka Bosuta u Savu bio je u potpunosti pod vlašću vojnih zapovjednika.²³ Stvaranje paralelnih linija zapovijedanja bez konkretne vlasti na terenu između Dvorske komore i vojske s jedne strane te hrvatskih odnosno ugarskih velikaša s druge, dovelo je do gubitka utjecaja hrvatskog plemstva na oslobođenim prostorima. Navedena promjena dovela je do novih društvenih procesa te je seosko stanovništvo u civilnom dijelu Slavonije pod upravom banske vlasti postupno doživjelo refeudalizaciju, odnosno ponovno dolaze u kmetski položaj, a u Vojnoj granici koja je pod upravom carskih generala imaju poseban status, odnosno graničarski položaj. Zbog mogućih nemira i nezadovoljstva među seljaštvom, ali i vojnim osobljem, podjela je stanovništva odgađana. Stoga je u Slavoniju poslan upravitelj Dvorske komore i zemaljski nadzornik Martin Zemljak krajem 1695. godine s jasnim uputama. Upute su, uz popisivanje zemljišta i uvođenja komorske uprave, sastavljene s namjerom oduzimanja ovlasti vojnim službenicima, napose u sudovanju, ubiranju javnih davanja te izrabljivanju seljaka za besplatan rad.²⁴

²⁰ KLJAJIĆ, „Ustroj slavonske vojne granice u 18. stoljeću“, 197. i MAŽURAN, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, 33.

²¹ Beč je zastrašivanjem i uklanjanjem moćnih velikaša isključio ono malo preživjelog plemstva od kupnje posjeda u Slavoniji i Srijemu. Također je i arhivska vlasnička dokumentacija tijekom ratova uništena. KLJAJIĆ, „Ustroj slavonske vojne granice u 18. stoljeću“, 207; KARAMAN, ERCEG, SRŠAN, *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje: studije o društvenoj i gospodarskoj povijesti XVIII. – XX. st.*, 23.; MAŽURAN, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, 34.

²² Vidi poglavlje: Iločko i Vukovarsko vlastelinstvo

²³ KLJAJIĆ, „Ustroj slavonske vojne granice u 18. stoljeću“, 199. i MAŽURAN, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, 48.

²⁴ KLJAJIĆ, „Ustroj slavonske vojne granice u 18. stoljeću“, 200. i MAŽURAN, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, 49-51.

Tê su upute otežavale suradnju Martina Zemljaka s vojnim dužnosnicima, među kojima je najveći otpor pružao general Gudio von Starhemberg, kojemu je proglasom iz 1696. godine, na temelju carske odluke, povjerena dužnost osnivanja Vojne granice uzduž Save.²⁵ Više sreće s generalom nije imalo ni povjerenstvo na čelu s Don Ferdinandom Carl grof Caraffom koje je krajem 1697. godine dobilo zadatak reorganizirati komorsku upravu i provesti podjelu stanovništva u Slavoniji.²⁶ Grof Caraffa je smatrao, za razliku od generala Starhemberga, popis stanovništva, naselja i zemljišta prioritetom u rješavanju budućeg uređenja Slavonije.²⁷ Povjerenstvo grofa Caraffe, tijekom gotovo godinu dana rada i boravka u Slavoniji, zaprimilo je brojne pritužbe stanovnika na račun vojnih službenika. Upravo pritužbe slavonskog stanovništva samo nam dodatno potvrđuje pretpostavku kako Dvorska komora nije imala snažan utjecaj već lokalni vojni zapovjednici koji u Slavoniji i Srijemu provode svoju samovolju.²⁸

Bečki dvor sve više je zbog vanjskih ugroza, ali i rješavanja problema na prostoru Slavonije i Srijema uviđao potrebu vojničkog preustroja u dijelu navedenoga prostora. Stoga su već nakon dovršenja rata započele ozbiljnije rasprave o osnivanju Vojne granice. Dvorska komora nije žurila s izradama uputa za njeno osnivanje. Trebalo je s oprezom odrediti visinu poreza u Provincijalu, zatim odrediti kakve će povlastice imati vojnici-graničari te koliko će se zemljišta izdvojiti za podjelu vojnih lena. Preveliki bi porezi doveli do nemira, prevelike povlastice graničarima izazvale bi velike selidbe seoskog stanovništva na područje Vojne granice, a pretjerano bi dijeljenje posjeda moglo financijski oštetiti Dvorsku komoru. Imajući to na umu, izrađene su, 1700. godine, upute za osnivanje Vojne granice.²⁹ Neuspjao pokušaj grofa Otto Christopfa von Volckra u osnivanju Vojne granice 1700. godine naveo je Leopolda I. da u rujnu iduće godine, nakon što je general Starhemberg, kao velika smetnja u provođenju bilo kakvih planova, napustio Slavoniju, taj zadatak povjeri grofu Caraffi.³⁰

²⁵ KLJAJIĆ, „Ustroj slavonske vojne granice u 18. stoljeću“, 200. i MAŽURAN, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, 52-53.

²⁶ MAŽURAN, *Izveštaji Caraffine komisije o uređenju Slavonije i Srijema nakon osmanske vladavine 1698. i 1702. godine*, 23-24.

²⁷ Isto, 24.

²⁸ Vidi: MAŽURAN, *Izveštaji Caraffine komisije o uređenju Slavonije i Srijema nakon osmanske vladavine 1698. i 1702. godine*, 27, 28, 30, 32.

²⁹ MAŽURAN, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, 74-76.

³⁰ KLJAJIĆ, „Ustroj slavonske vojne granice u 18. stoljeću“, 206. i MAŽURAN, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, 82-83.

Vojna je granica imala zahvatiti površinu zemlje od 2.500 četvornih kilometara, Provincijala (Slavonija i Gornji Srijem³¹) oko 10.000 četvornih kilometara, a granica je dvaju područja imala polaziti od Kraljeve Velike do Morovića.³² Za vojna je lina izdvojeno 32.500 jutara zemlje za vojnike i 9.100 za njihove zapovjednike, iako je premjerom zahvaćeno i do 92.000 jutara zemljišta. Stanovništvo je Provincijale imalo godišnje plaćati 23.750 forinti za vojsku i 22.063 Dvorskoj komori, dok je graničarsko stanovništvo, podijeljeno u četiri razreda, na tri godine oslobođeno svih javnih davanja i plaćanja.³³ Osnivanjem je Vojne granice, čije je upravljanje u vojnom pogledu predano Dvorskom ratnom savjetu, 1702. godine, provedena refeudalizacija Slavonije i Srijema, a unutar je same granice, koju Caraffa naziva Njemačkom Vojnom državom (Teutsche Militär-Staat), uveden vojni feudalizam.³⁴

2. Bečka politika nakon oslobođenja

2.1. Iločko i Vukovarsko vlastelinstvo³⁵

Netom završetka Rata Svete lige započela je na oslobođenome srijemskom prostoru podjela novostečenih posjeda. Kao što smo gore već naveli, Dvor je nerijetko tijekom ratnih operacija od brojnih inozemnih savezničkih mecena bliskih središnjoj bečkoj vlasti kao i imućnih i utjecajnih austrijskih plemićkih magnata posuđivao novac kako bi nastavio ratovanje s Osmanskim Carstvom. Među njima je bio i papa Inocent XI. Odescalchi³⁶, kojemu je kralj Leopoldu I. bio dužan za posuđenih 336.000 forinti.³⁷

³¹ Friedrich Wilhelm von Taube navodi da se istočni dio Slavonije dijeli „prema toku Dunava i Save na Gornji i Donji Srijem“ te Gornji Srijem naziva „zapadni dio zemlje“, a Donji Srijem istočni dio. Prema njemu bi bolja podjela bila ona „po kojoj se Srijem izdvaja na Vojnu granicu, i u Građansku provinciju...“. Čini se da je i Mažuran napravio takvu podjelu jer on Gornji Srijem ubraja u Provincijalu, a Donji Srijem ne. SRŠAN, *prir., Povijesni i zemljopisni opis Kraljevine Slavonije i Vojvodstva Srijema.*, 191, 196. i MAŽURAN, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, 85

³² Točnije: „... od Kraljeve Velike preko Lipovljana, Brestače, Roždanika, Caga, Rešetara, Oriovca, Sapne i Velike Kopanice sve do Šiškovaca, zatim Gradišta, Vinkovaca, Privlake, Otoka, Komletinaca, Vrbanje i Strošinaca do Morovića.“ MAŽURAN, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, 85.

³³ MAŽURAN, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, 87, 91-92.

³⁴ Isto, 92, 95, 96.

³⁵ Današnje je ime grada Vukovara mađarskog podrijetla i javlja se u 14. stoljeću kao "villa Wolkowar", ali će tek u 17. stoljeću potisnuti i zamijeniti izvorni hrvatski (slavenski) naziv – Vukovo. Uz ta se dva naziva u izvorima koriste i oblici: Wlko, Valko, Wolkow, Walk i Walkow. RUKAVINA, *Srijemski i podunavski biseri: hrvatski doprinos Srijemu*, 45-46. i HORVAT, *Srijem: naselja i stanovništvo*, 262-263.

³⁶ Odescalchi pripadaju starom talijanskom plemstvu. Iako se smatra da potječu još iz doba Karla Velikog, osnivač obitelji, Giorgio Odescalchi, živio je u 13. stoljeću. Članovi su obitelji vršili mnoge dužnosti, od patricija Venecije, rimskih grofova Montiana, markiza Roncofreda, biskupa grada Penne, do upravitelji grada Rima itd. Brakom sestre pape Inocenta XI. obitelj Odescalchi spaja se s plemićkom obitelji Erba. SRŠAN, *prir., Opis Srijema i Iločkog vlastelinstva 1699. godine*, 96.

³⁷ Izvori navode različitu količinu posuđenog novca, što i Vlatko Rukavina ističe. Prema Marku Jačovu je Livije Odescalchi, a ne papa Inocent XI., posudio Leopoldu I. 150.000 forinti, dok Mažuran navodi da je kralju posuđeno 325.000 forinti. RUKAVINA, *Srijemski i podunavski biseri: hrvatski doprinos Srijemu*, 76.

Kralj se papi odužio na način što je darovao srijemsko vojvodstvo i grad Iloku Liviju I. Odescalchu, nećaku pape Inocenta XI., 30. srpnja 1697. godine, te mu je dodijelio naslov vojvode srijemskoga 21. rujna iste godine, a Vojvodinu mu srijemsku izdvojio iz Kraljevine Hrvatske i Slavonije i njezina zakona unatoč protivljenju hrvatskog plemstva.³⁸ Posjed Baltazara Erba Odescalchija 1714. godine ne će više zauzimati cijeli Srijem, nego samo onaj dio čija je vrijednost bila 325.000 forinti.³⁹ Posjed je zauzima 36 sela i naselja od kojih je 16 spadalo pod Iločko vlastelinstvo (Gornji Srijem), odnosno 20⁴⁰ pod Iriško vlastelinstvo (Donji Srijem).⁴¹ Unatoč dominaciji stranog plemstva, za administratora veleposjeda od 1728. do 1730. godine navodi se Hrvat Nikola III. Pejačević, a njegov sinovac Marko III. Pejačević kao zakupnik i Odescalchijev opunomoćenik od 1728. godine.⁴²

U literaturi pronalazimo različite podatke o vlasnicima vukovarskog posjeda prije 1728. godine. Rudolf Horvat kronologiju vlasnika vukovarskog imanja postavlja ovako: Karlo VI. založio je vukovarski posjed barunu Leffelholzu. Leffelholzova je kći Marija Fels kupila vukovarsko imanje 8. ožujka 1721. godine te ga je već sljedeće godine kanila prodati grofu Oduyeru. Pregovori nisu uspjeli i barunica posjed prodaje barunu Ivanu Vilimu Pfeffershofenu 1. siječnja 1725. godine. Tri godine nakon toga barun Pfeffershofen prodaje imanje grofu Ivanu Ferdinandu Kuffsteinu.⁴³ Prema S. Sršanu, V. Rukavini i I. Karamanu vukovarski je feud do 1728. godine bio u vlasništvu bečke krune, a kronologija vlasnika Fels-Oduyer-Pfeffershofen odnosi se samo na posjede Tovarnik i Sotin.⁴⁴

³⁸ Naslov Srijemski Vojvoda nastao je u srednjem vijeku. Lovro Iločki, sin bosanskog kralja Nikole Iločkog, uzeo je naslov vojvode Srijemskog početkom 16. stoljeća. Taube tvrdi da ga „mađarska kruna kao takvog nije priznala“ te da je titula „pogrešna i netočna“, što S. Sršan ispravlja u bilješkama. Naime kralj Leopold I. na više mjesta u svojoj darovnici koristi naslov vojvoda Srijema (SYRMIAE DVX) i Srijemsko vojvodstvo (DUCATUM SYRMIAE). Kralj Leopold I. obnoviti će i ponovno potvrditi darovnicu 11. prosinca 1698. godine te iduće godine izdati istu i ženskom potomstvu obitelji Odescalchi. RUKAVINA, *Srijemski i podunavski biseri: hrvatski doprinos Srijemu*, 76-77.; SRŠAN, prir., *Opis Srijema i Iločkog vlastelinstva 1699. godine*, 45, 49, 51, 53, 90. i SRŠAN, prir., *Povijesni i zemljopisni opis Kraljevine Slavonije i Vojvodstva Srijema.*, 191. i 249.

³⁹ RUKAVINA, *Srijemski i podunavski biseri: hrvatski doprinos Srijemu*, 77.

⁴⁰ I. Karaman spominje 19, a V. Rukavina 20 naselja. KARAMAN, ERCEG, SRŠAN, *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje: studije o društvenoj i gospodarskoj povijesti XVIII. – XX. st.*, 32. i RUKAVINA, *Srijemski i podunavski biseri: hrvatski doprinos Srijemu*, 77.

⁴¹ Ova je podjela vlastelinstva nastala pri popisu stanovništva 1737. godine te je samo teritorijalna redukcija srednjovjekovnog Srijema. „Onostrani“ Srijem (Mačva) ostao je dio Osmanskoga Carstva. KARAMAN, ERCEG, SRŠAN, *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje: studije o društvenoj i gospodarskoj povijesti XVIII. – XX. st.*, 32.

⁴² SRŠAN, prir., *Opis Srijema i Iločkog vlastelinstva 1699. godine*, 90-91.

⁴³ S ovom se kronologijom slaže i B. Crlenjak, ali priznaje da nije istražio zašto se vlasnici tako brzo smjenjuju nego ih samo (bez izvora) navodi. CRLENJAK, *Ribolov u Vukovaru kroz stoljeća*, 20. i HORVAT, *Srijem: naselja i stanovništvo*, 270.

⁴⁴ 1720. godine posjede Tovarnik i Sotin dobiva general von Fels, zatim ih nasljeđuje i prodaje njegova kćer Marija von Fels 1722. godine generalu grofu von Odvyeru. Grof ih dalje prodaje barunu Johannu Wilhelmu von Pfeffershofenu 1728. godine, te ih je ovaj iste godine prodao grofu Kuffsteinu. RUKAVINA, *Srijemski i*

Obje se skupine pisaca slažu da je 1728. godine vlasnik vukovarskog imanja postao kraljev komornik i ravnatelj privatne kraljevske blagajne grof Kuffstein.⁴⁵ Te je godine, 26. travnja, car Karlo VI., u zamjenu za posjed u Mađarskoj, darovao grofu Johannu Ferdinandu Kuffsteinu vukovarski posjed.⁴⁶ Grof je Vukovarsko vlastelinstvo povećao 16. lipnja iste godine kada je kupio posjede Tovarnik i Sotin i pripojio ih vukovarskom feudu, što će car Karlo VI. potvrditi 26. travnja 1731. godine i pripojiti mu još 100 selišta, odnosno mjesta: Bobota, Pačetin; Antin, Korođ, Tordince, Veru i Trpinju.⁴⁷ Naime Vukovarsko vlastelinstvo ne će dugo biti u vlasništvu grofa Kuffsteina. Prodajom imanja 15. prosinca 1736. godine novim vlasnikom postaje izbornik knez i nadbiskup Mainza grof Karl Filip von Eltz, kojemu je Bečki dvor ostao dužan nakon rata s Francuskom.⁴⁸ Vlastelinstvo Vukovar ostalo je u vlasništvu grofovske obitelji von Eltz od njihova preuzimanja imanja 5. svibnja 1737. godine do podržavljenja posjeda 1945. godine.⁴⁹

podunavski biseri: hrvatski doprinos Srijemu, 49.; SRŠAN, ur., *Vukovarsko vlastelinstvo 1719.-1945.: Sumarni inventar*, 16.; KARAMAN et al., *Vukovar: vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, 159-160.

⁴⁵ SRŠAN, ur., *Vukovarsko vlastelinstvo 1719.-1945.: Sumarni inventar*, 16.; RUKAVINA, *Srijemski i podunavski biseri: hrvatski doprinos Srijemu*, 49.; HORVAT, *Srijem: naselja i stanovništvo*, 270.; KARAMAN et al., *Vukovar: vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, 160.

⁴⁶ RUKAVINA, *Srijemski i podunavski biseri: hrvatski doprinos Srijemu*, 49.; HORVAT, *Srijem: naselja i stanovništvo*, 270.

⁴⁷ Posjed je tada obuhvaćao, uz Tovarnik i Sotin: Stari i Novi Vukovar, Antin, Bogdanovce, Bobotu, Banovce, Berak, Čakovce, Ilaču, Nijemce, Đeletovce, Ilince, Jankovce, Korođ, Lovas, Laze, Mohovo, Mikluševce, Malu Vlašku, Negoslavce, Orolik, Opatovac, Novake, Slakovce, Pačetin, Petrovce, Svinjarevce, Tompojevce, Tordince, Veru, Trpinju i Šarengrad. Mjesta Đeletovci, Banovci, Laze, Ilinci, Nijemci, Slakovci i Orolik pripojeni su Vojnoj granici 1745. godine. RUKAVINA, *Srijemski i podunavski biseri: hrvatski doprinos Srijemu*, 49. i SRŠAN, ur., *Vukovarsko vlastelinstvo 1719.-1945.: Sumarni inventar*, 16-17.

⁴⁸ Obitelj Eltz pripada starom njemačkom plemstvu. Rodonačelnik Petar Eltz (13. st.) imao je dva sina: Vilima i Eliasa. Vilim je utemeljio rübenasku barunsku lozu, a Elias kempeničku (de Kempenich) grofovsku lozu, čiji potomci i danas žive u Njemačkoj. Godine 1646. potvrđena im je pripadnost starome plemstvu uz naslov Edler Herr, a 9. studenog 1733. godine, poveljom hrvatskog kralja Karla VI., dodijeljen im je naslov grofova. Hrvatsko-ugarsko državljanstvo dodijeljeno im je 1741. godine, a prvi se je Eltz, Hugo Filip, nastanio u Vukovaru 1781. godine. Njegov otac, Anzelmo Kazimir, začetnik je vukovarske grane grofova Eltz. RUKAVINA, *Srijemski i podunavski biseri: hrvatski doprinos Srijemu*, 49.; SRŠAN, ur., *Vukovarsko vlastelinstvo 1719.-1945.: Sumarni inventar*, 16.; HORVAT, *Srijem: naselja i stanovništvo*, 271. i OBAD-ŠĆITAROCI, OBAD-ŠĆITAROCI, *Dvorci i perivoji u Slavoniji: od Zagreba do Iloka*, 349.

⁴⁹ RUKAVINA, *Srijemski i podunavski biseri: hrvatski doprinos Srijemu*, 49-51. i SRŠAN, ur., *Vukovarsko vlastelinstvo 1719.-1945.: Sumarni inventar*, 16-17.

2.2. Uspostava Srijemske županije

Munjevito je oslobođanje hrvatskih zemalja nakon višestoljetne osmanske vladavine probudilo u hrvatskom plemstvu nadu za ponovnu uspostavu županijskog sustava pod upravom Hrvatskog sabora i bana na prostoru omeđenom rijekama Sava-Drava-Dunav. U tu svrhu poslani su podžupan Križevačke županije Petar Gotala i kostajnički pukovnik grof Petar Keglević u Osijek da s povjerenstvom grofa Caraffe provedu u djelo već gore navedeno kraljevo obećanje dano u Požunu. Grof je Caraffa, vodeći se uputama Dvora, odbio uspostavu županijskog sustava u Slavoniji uz obrazloženje da je Slavonija osvojena oružjem zbog čega ona pripada carskoj komori. Uz to, objašnjava kako je za obnovu županija prerano te da preostalo malobrojno stanovništvo to ne bi moglo podnijeti.⁵⁰ Štoviše, Caraffa u svojem pismu kralju Leopoldu piše da Vlasi i Raci mrze Hrvate i da su spremni na oružanu pobunu dođe li do uspostave hrvatske vlasti.⁵¹

Početak rada za obnovu županija započeo je gotovo pola stoljeća nakon završetka ratova za oslobođenje hrvatskih i ugarskih zemalja. Netom nakon krunjenja, kraljica i carica Marija Terezija uvučena je u obrambeni rat u kojemu je Bečki dvor zapao u nezavidan položaj. Gubitak Šleske, bogate pokrajine, navelo je Mariju Tereziju da provede cjelovitu reformu Habsburške Monarhije.⁵² Stoga je iduće godine, 14. svibnja 1741., na zajedničkom Hrvatsko-ugarskom saboru odobren zahtjev hrvatskog plemstva da se Slavonija i Srijem pripoje matičnoj zemlji Kraljevini Hrvatskoj. Za taj je posao osnovano posebno povjerenstvo na čelu s barunom Franjom Engelshoffenom, predstavnikom vojne stranke i grofom Aleksandrom Patačićem, banovim zastupnikom i velikim županom.⁵³

⁵⁰ Naime, Caraffa ne objašnjava zašto su ugarske županije obnovljene tik nakon oslobođenja iako su i te zemlje oslobođene pomoću carske vojske. MAŽURAN, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, 61. i KLJAJIĆ, „Ustroj slavonske vojne granice u 18. stoljeću“, 203.

⁵¹ Pod Racima i Vlasima ne možemo podrazumijevati samo Srbe nego i druge doseljenike. Dapače, srednjovjekovni su Srbi sebe smatrali toliko različitim od Vlaha da su Dušanovim zakonikom zabranili srpsko-vlaške brakove. SEKULIĆ, *Šokadija i Šokci – podrijetlo i naseljavanje*, 29.; BUŠIĆ, „Povijest. Do doseljenja u Podunavlje“, 52.; MAŽURAN, *Izveštaji Caraffine komisije o uređenju Slavonije i Srijema nakon osmanske vladavine 1698. i 1702. godine*, 53.

⁵² KLJAJIĆ, „Ustroj slavonske vojne granice u 18. stoljeću“, 212-213.

⁵³ SRŠAN, DOBRICA, *prir.*, *Zapisnici sjednica Srijemske županije 1745. – 1759.*, 17. i KARAMAN, ERCEG, SRŠAN, *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje: studije o društvenoj i gospodarskoj povijesti XVIII. – XX. st.*, 26.

Uz obnovu županija izvršeno je i razgraničenje vojne granice i civilnog područja županija, a stanovništvo je imalo pravo opredijeliti se za vojno, odnosno civilno područje. Razgraničenje i raspodjela stanovništva izvršeni su u ljeto 1745. godine.⁵⁴

Hrvatska je kraljica posao obnove Srijemske županije predala grofu Ljudevitu Patačiću. On je svoju dužnost izvršio 11. studenog 1745. godine kada je održan svečani čin obnove Srijemske županije u vojarni trgovišta Vukovara, sjedištu nove županije.⁵⁵ Tijekom svečanosti imenovani su županijski dostojanstvenici, a za prvoga je župana izabran barun Marko Aleksandar Pejačević, kasnije Veliki župan srijemski.⁵⁶ Poveljom je hrvatska kraljica Marija Terezija obnovljene županije, točnije Srijemsku, Virovitičku i Požešku županiju pripojila Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji te ih u političkom i sudskom pogledu podredila banu. Jedino su poslovi vezani za poreze predani Ugarskom namjesničkom vijeću.⁵⁷ Ovo je potvrđeno na prvom zasjedanju skupštine Srijemske županije 12. studenog 1745. godine. Prema uputama Bečkog dvora pročitanim na skupštini, županija je bila dužna, između ostalog, širiti katoličku, a poštovati pravoslavnu vjeru, ubirati poreze, izdržavati vojsku, provesti opću amnestiju razbojnicima, sudske sporove plemića rješavati na županijskom sudu, a sporove seljaka na vlastelinskom sudu uz nazočnost županijskih predstavnika, poštovati i provoditi odredbe urbara kralja Karla iz 1737. godine, izvršiti popis stanovništva i slično. Tada je određeno da će službeni jezik u županijskim poslovima biti latinski ili hrvatski (ilirski).⁵⁸

⁵⁴ Vlastela je zastrašivala i vršila pritisak na seljake zbog čega je mali broj odlučio prijeći u Vojnu granicu. SRŠAN, DOBRICA, prir., *Zapisnici sjednica Srijemske županije 1745. – 1759.*, 17. i KARAMAN, ERCEG, SRŠAN, *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje: studije o društvenoj i gospodarskoj povijesti XVIII. – XX. st.*, 26.

⁵⁵ Nova je županija teritorijalno obuhvatila samo dio istoimene srednjovjekovne županije, a pripojen joj je manji dio nekadašnje Vukovske županije. U početku se sačinjavala od dva, a zatim četiri kotara: Ilok, Irig, Ruma i Vukovar. Županiji su pripali posjedi: Vukovar, Ilok, Neradin, Nuštar, Ruma, Zemun, posjedi fruškogorskih samostana, komorska sela i Srijemski Karlovci. Prostor uz Savu i Dunav do Petrovaradina u sklopu Vojne granice preustrojen je 1747. godine u Slavonski generalat (Slawonischer Generalat) te podijeljen na Petrovaradinsku, Brodsku i Gradišku pukovniju. HOLJEVAC, „Srijemska županija u identitetu Srijema“, 109-110.; KARAMAN, ERCEG, SRŠAN, *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje: studije o društvenoj i gospodarskoj povijesti XVIII. – XX. st.*, 26. i SRŠAN, DOBRICA, prir., *Zapisnici sjednica Srijemske županije 1745. – 1759.*, 18, 21-23.

⁵⁶ Krajem je 18. stoljeća odlučeno da velikim županom ne može postati stranac. SRŠAN, DOBRICA, prir., *Zapisnici sjednica Srijemske županije 1745. – 1759.*, 18. i 25. i HOLJEVAC, „Srijemska županija u identitetu Srijema“, 110.

⁵⁷ O ovome Franz Stefan Engel krivo piše. Prema njemu, hrvatska je kraljica 1745. godine više od polovine Slavonije pripojila Ugarskoj: „... sve dok naposljetku Njeno veličanstvo nedavno preminula udova carica i kraljica Marija Terezija nije godine 1745. blagoizvolela da više od polovine zemlje ponovno prisajedini Ugarskoj.“ ENGEL, *Opis Kraljevine Slavonije i Vojvodstva Srema*, 24.; SRŠAN, DOBRICA, prir., *Zapisnici sjednica Srijemske županije 1745. – 1759.*, 21. i HOLJEVAC, „Srijemska županija u identitetu Srijema“, 109.

⁵⁸ Županijske skupštine su održavane uglavnom u vojarnama u Vukovaru, Iloku, Rumi, Irigu, Rumi, Berkasovu i Čalmi, sve dok nije sagrađena zgrada županije u Vukovaru 1777. godine, unatoč tome što je gradnja u početku planirana u Iloku. SRŠAN, DOBRICA, prir., *Zapisnici sjednica Srijemske županije 1745. – 1759.*, 21. i HOLJEVAC, „Srijemska županija u identitetu Srijema“ 110.

Međutim, obnova županija nije prošla bez prigovora (kao što je Caraffa upozorio). Naime, na skupštini je mitropolit Arsenije Jovanović podnio prosvjed protiv uspostave Srijemske županije. Prigovor je pročitan te su županijski dostojanstvenici nastavili s poslom.⁵⁹

3. Stanovništvo

3.1. Naseljavanje pravoslavnog stanovništva

Naseljavanje je pravoslavnog stanovništva na prostore Slavonije i Srijema započelo u doba osmanske vladavine. U početku su to bili pravoslavni Vlasi koji su prvotno kao graničari, a zatim kao kmetovi/seljaci popunili ondašnje, osvajačkim ratovima raseljene i napuštene prostore. Pravoslavni će Vlasi tada naseliti okolicu Vukovara, točnije sela Trpinju, Bršadin, Pačetin i Borovo, odnosno naselja koja su do osmanskih provala imale većinsko hrvatsko ili mađarsko stanovništvo.⁶⁰ Prvo se veće naseljavanje pravoslavnog stanovništva odvijalo 1690. godine. Porazi su carske vojske u Srbiji i gubitak Beograda prouzrokovali veliki migracijski val. Pod vodstvom pečkog patrijarha Arsenija Črnojevića, između 60 i 70. tisuća pravoslavaca naselilo je prostore istočne Slavonije.⁶¹ Patrijarhu je kralj, kao otplatu duga, ustupio Daljsko vlastelinstvo 1706. godine te mu još pripojio mjesta Borovo i Bijelo Brdo. Naime, kralj nije istaknuo ustupa li vlastelinstvo „*jure perennali*“, tj. "za uvijek" ili „*jure inscriptio*“, tj. dok se dug ne isplati.⁶² Pravoslavci su tijekom 18. stoljeća imali tri veće selidbe u dunavsko-savsko međuriječje. Najprije su naseljavali područje istočnog Srijema, a zatim, u nešto blažoj mjeri, zapadnog Srijema. Početkom stoljeća pristiglo je oko 2.000 obitelji, zatim šezdesetih godina oko 4.000 te osamdesetih godina oko 4.000 obitelji. Popisom stanovništva iz 1732. godine zabilježeno je u okolini Vukovara: 97 pravoslavnih kuća u Borovu, 55 u Iloku, 30 u Negoslavicima, 56 u Šarengradu, 12 u Marincima, 37 u Gabošu, 19 u Mohovu, 30 u Čakovcima i 90 u Boboti.⁶³

⁵⁹ CRLENJAK, MANOJLOVIĆ, prir., *Vukovar i Vukovarci: prilozi proučavanju povijesti Vukovara*, 41.

⁶⁰ MAŽURAN, *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine*, 19, 23.

⁶¹ VALENTIĆ, ur., HORBEC, prir., *Hrvatska na tajnim zemljovidima XVIII. i XIX. stoljeća: 4: Srijemska županija*, 46-47.

⁶² Kralj je patrijarhu bio dužan 38.000 forinti. Procjena vrijednosti Dalja iznosila je 26.900 forinti te su mu zbog toga predani Borovo i Bijelo Brdo. HORVAT, *Slavonija I-II*, 211, 212, 216.

⁶³ Krajem 18. stoljeća bilo je na dunavsko-savskom području oko 100.000 pravoslavaca. Od toga oko 76.000 na području istočnog Srijema, oko 17.000 u okolini Šida te oko 7.000 u okolini Vukovara. PAVIČIĆ, *Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji*, 90-91.; SEKULIĆ, *Šokadija i Šokci – podrijetlo i naseljavanje*, 178-179. i HORVAT, *Srijem: naselja i stanovništvo*, 40, 45, 62, 75, 91, 130, 140, 150, 215.

Bečki je dvor veliko naseljavanje izbjeglica na prostor Monarhije dozvoljavao iz pragmatičnih razloga. Zemlja je nakon dugih ratova ostala pusta, uništena, pretvorena u močvare i teško obradive površine. U Slavoniji i Srijemu je prema posljednjem osmanskom popisu stanovništva živjelo oko 320.000 stanovnika. Prvi austrijski popis navodi samo 1/3 toga. Gotovo 80% slavonskog stanovništva nestalo je u ratovima za oslobođenje. Vjersko-etnička struktura Slavonije drastično se mijenja. Muslimansko stanovništvo zajedno s osmanskom vojskom napušta Slavoniju te prelazi preko Save u Bosnu, ali, uz već navedena naseljavanja pravoslavaca iz smjera Srbije, iz Bosne u Slavoniju pristiže oko 80.000 Hrvata.⁶⁴ Do godine 1699. naselilo je Slavoniju i južnu Ugarsku oko 100.000 šokačkih i oko 50.000 bunjevačkih Hrvata.⁶⁵ Naseljavanje navedenih prostora nastavljeno je i u prvoj polovini 18. stoljeća. Između 1705. i 1715. godine naselilo je Slavoniju nekoliko tisuća Hrvata-Šokaca, poglavito iz Bosne, a veći migracijski val dogodio se tijekom austro-osmanskog rata između 1736. i 1739. godine kada oko 200.000 Hrvata napušta Bosnu te naseljava Slavoniju, Bačku i Baranju.⁶⁶ Demografskom će oporavku Srijema pridonijeti i lički Hrvati koji će naseljavati područje Vukovara, Vinkovaca, Iloka i Mitrovice tijekom 18. i 19. stoljeća.⁶⁷

3.2. Stanovništvo Vukovara nakon oslobođenja

Vukovar je u osmansko doba bio jedan od većih gradova Slavonije, odmah nakon Osijeka i Požege, sa stanovništvom koje je u prvoj polovini 17. stoljeća doseglo brojku od 2.000 ljudi.⁶⁸ Ipak, dugotrajni su ratovi prouzrokovali veliki kontrast u broju stanovnika. Prema popisu stanovništva 1688. godine u Vukovaru je zabilježeno samo 106 stanovnika.⁶⁹ Nakratko je iste godine Vukovar naselilo oko 1000 Srba, koji su poslužili carskoj vojsci za obranu grada, ali su do 1696. godine napustili Vukovar i vratili se na svoja selišta.⁷⁰

⁶⁴ SRŠAN, *prir.*, *Stanovništvo i župe u Slavoniji 1745. – 1774.*, 8.; MAŽURAN, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, 25 i 33.; MAŽURAN, *Izveštaji caraffine komisije o uređenju Slavonije i Srijema nakon osmanske vladavine 1698. i 1702. godine*, 15.; MAŽURAN, *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine i njihova ekonomska podloga*, 19 i VALENTIĆ, *ur.*, HORBEC, *prir.*, *Hrvatska na tajnim zemljovidima XVIII. i XIX. stoljeća: 4: Srijemska županija*, 45.

⁶⁵ BUŠIĆ, „Povijest. Do doseljenja u Podunavlje“, 52.

⁶⁶ SEKULIĆ, *Šokadija i Šokci – podrijetlo i naseljavanje*, 32.

⁶⁷ PAVIČIĆ, GUŠIĆ, *ur.* *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, knjiga 41.: Seobe i naselja u Lici*, 263.

⁶⁸ MAŽURAN, *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine*, 24.; KARAMAN et al., *Vukovar: vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, 147.

⁶⁹ Crlenjak navodi 166 stanovnika. HORVAT, *Srijem: naselja i stanovništvo*, 268.; SEKULIĆ, *Hrvatski srijemski mjestopisi*, 196.; CRLENJAK, *Razvitak vukovarskih ulica*, 31. i CRLENJAK, *Ribolov u Vukovaru kroz stoljeća*, 16.

⁷⁰ Moguće je da su ovo oni Raci koje spominje Horvat, a Pavičić ih je zabunom proglasio Srbima. Toliki bi broj objasnio i potrebu zasebnog kapetana Rackog. PAVIČIĆ, *Vukovska župa: u razvitku svoga naselja od XIII. do XVIII. stoljeća*, 57-58.

U početku je demografski oporavak Vukovara tekao sporo. Popis iz 1698. godine bilježi 57 kućedomaćina na prostoru *Insula Vukovariensis* (Vukovarski otok), koji je, prema izjavi stanovnika, osnovan 1691. godine na desnoj obali rijeke Vuke.⁷¹ Komorski popis stanovništva iz 1728. godine bilježi 307 kućedomaćina u Starom Vukovaru i 37 u Novom Vukovaru.⁷² Prema popisu stanovništva iz 1737. godine u Starom Vukovaru je živjelo 243 obitelji i oko 130 pojedinaca. Od njih je bilo 220 Hrvata katolika, 134 pravoslavaca i 15 Nijemaca. U Novom Vukovaru živjelo je 34 Nijemaca, 4 Hrvata i 1 Srbin. Do godine 1740. u gradu je živjelo oko 1200 stanovnika.⁷³ Demografska će se slika Vukovara tijekom druge polovine 18. stoljeća početi polako oporavljati. Godine 1777. u Vukovaru je zabilježeno oko 700 kuća i 3.600 stanovnika, a početkom 19. stoljeća 4.324 stanovnika, od kojih je 2.604 rimokatolika, 1.709 pravoslavaca i 11 Židova.⁷⁴

Polagano miješanje hrvatskog i srpskog stanovništva utjecalo je i na jezik Vukovaraca. Hrvati starosjedioci govorili su pretežito ikavskim narječjem. S druge strane, pravoslavni "starosjedioci" govorili su jekavskim izgovorom te pod utjecajem srpsko-pravoslavnih doseljenika polako prelaze na ekavski govor.⁷⁵ Gore navedena naseljavanja Hrvata, odnosno ikavskih govornika u istočnu Slavoniju i Srijem omogućila su opstanak ikavice na tim prostorima, napose u gradovima gdje su Hrvati bili većinsko stanovništvo. Ipak, ekavica je iz okolnih sela s izrazito većinskim srpskim stanovništvom prodirala i u gradove, zbog čega u Vukovaru tijekom druge polovine 18. stoljeća dolazi i do blagog miješanja ikavice, ijekavice i ekavice. Unatoč tome, Hrvati su u gradovima i naseljima, među kojima je i Vukovar, održali svoj ikavski govor sve do 20. stoljeća, o čemu nam svjedoči i Nikola Andrić koji o Vukovarcima kaže: „S bačkim Hrvatima, Bunjevcima i Šokcima, mi jesmo isto. Ikavsko narječje, običaji, pjesme, zavičaj, oblik glave, sve isto.“⁷⁶

⁷¹ SRŠAN, prir., *Naselja u istočnoj Hrvatskoj krajem 17. i početkom 18. stoljeća*, 45-47.; MAŽURAN, *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine*, 45.; KARAMAN et al., *Vukovar: vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, 157-159. i CRLENJAK, prir., *Vukovar – ponos Hrvatske: prilozi iz povijesti, kulture i književnosti*, 61.

⁷² ŽANIĆ, ELEZ, ur., *Kulturni identitet Vukovara: prilozi za istraživanje baštine i baštinika*, 56.

⁷³ Ovaj porast stanovnika 1740. godine vjerojatno je uzrokovan gore navedenim migracijama Hrvata između 1736. i 1739. godine. PAVIČIĆ, *Vukovska župa: u razvitku svoga naselja od XIII. do XVIII. stoljeća*, 58-59.; CRLENJAK, *Ribolov u Vukovaru kroz stoljeća*, 16.; CRLENJAK, *Razvitak vukovarskih ulica*, 33. i HORVAT, *Srijem: naselja i stanovništvo*, 273.

⁷⁴ HORVAT, *Srijem: naselja i stanovništvo*, 274, 276.; SRŠAN, prir., *Povijesni i zemljopisni opis Kraljevine Slavonije i Vojvodstva Srijema*, 201. i CRLENJAK, *Razvitak vukovarskih ulica*, 37.

⁷⁵ PAVIČIĆ, *Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji*, 84-86.

⁷⁶ HORVAT, prir. *Hrvatska riječ u Srijemu: antologija srijemskih pisaca*, 67.; BUŠIČ, „Povijesni okvir pri istraživanju nacionalnog identiteta bačkih i srijemskih Hrvata (Šokaca i Bunjevaca)“, 134.; VULIĆ, „Promjene u govoru srijemskih Hrvata u posljednjem stoljeću“, 185.; SEKULIĆ, *Šokadija i Šokci – podrijetlo i naseljavanje*, 178-180.; PAVIČIĆ, *Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji*, 84-86. i CRLENJAK, *Ribolov u Vukovaru kroz stoljeća*, 17-18.

Zaključak

U ovome smo radu prikazali događaje koji su utjecali na razvoj Vukovara i njegove okolice od kraja 17. do polovine 18. stoljeća te smo odgovorili na prethodno postavljena istraživačka pitanja: *Kakve su posljedice ostavili habsburški ratovi za oslobođenje Srijema na prostoru Vukovara i njegove bliže okolice krajem 17. i na početku 18. stoljeća? Kako su se Habsburgovci odnosili prema novostečenim hrvatskim zemljama? Kakve promjene možemo uočiti u demografskoj slici toga područja?* U prvom smo dijelu rada prikazali tijek Rata Svete lige, tko i kada oslobađa Vukovar te smo istaknuli sudjelovanje hrvatske banske vojske u oslobađanju hrvatskih zemalja. Također smo prikazali odnos Bečkog dvora prema novostečenim zemljama te da Bečki dvor od samoga početka nije imao namjeru vratiti Kraljevini Hrvatskoj okupiranu zemlju, nego je praznim obećanjima godinama zavaravao Hrvatski Sabor i hrvatskog bana, a oslobođenu zemlju podijelio svojim odanim podanicima za njihov mecenatski i vojnički doprinos u oslobodilačkim ratovima. Onaj dio zemlje koji nije podijeljen strancima pretvoren je u Vojnu granicu, odvojenu od nadležnosti Hrvatskog sabora i bana te će takva ostati gotovo dva stoljeća. Drugi smo dio rada posvetili bečkoj politici u Slavoniji i Srijemu nakon rata. Uz kronologiju vlasnika Vlastelinstva Vukovara i Vlastelinstva Iloka, objasnili smo kada i zašto dolazi do obnove Srijemske županije, odnosno da su civilni dijelovi Slavonije i Srijema pripojeni Kraljevini Hrvatskoj tek pola stoljeća nakon oslobođenja i to iz razloga što je Beč bio u ranjivom položaju. U trećem dijelu rada prikazali smo demografske promjene koje su uslijedile tijekom i nakon osmanske okupacije. Temeljem navedenoga vidimo da je Vukovar krajem 17. stoljeća doživio demografski slom, od kojega će se polako, ali kontinuirano oporavljati tijekom 18. stoljeća. Ratovima opustošenu zemlju s donedavnim većinskim hrvatsko-mađarskim stanovništvom počelo je intenzivno naseljavati vlaško-pravoslavno, srpsko-pravoslavno, a zatim i njemačko stanovništvo. Iako su istočno-slavonski i srijemski gradovi zadržali, a tijekom 18. stoljeća s novim pridošlicama obnavljali svoj hrvatski identitet, okolna su sela dobila nove etničke skupine te s njima i novu vjeru, jezik, običaje, odnosno kulturu. U Vukovaru je zbog promjene u demografskoj strukturi stanovništva došlo i do jezičnih promjena te se postupnim naseljavanjem novog stanovništva s vremenom mijenjala i kulturno-identitetska slika grada, odnosno grad postaje multikulturalna zajednica. Posljedice ovih etničko-kulturnih promjena doseći će najveći izražaj tijekom 19. i u prvoj polovini 20. stoljeća u vrijeme socio-povijesnih nacionalno integracijskih procesa kada se strukturiraju i srpska i hrvatska nacija.

Hrvatska je povijest izrazito složena, pa tako i povijest vukovarskog područja te zahtijeva puno izvora i uspoređivanja istih da bi se dobio, koliko je moguće objektivan zaključak. Iako je o povijesti grada Vukovara do danas napisano mnoštvo knjiga, tijekom proučavanja dostupne literature i dalje pronalazimo kontradikcije u izvorima, što nam govori da su daljnja istraživanja i proučavanja vukovarske povijesti itekako potrebna.

Literatura

ANDRIĆ, Stanko. „Srednjovjekovni Srijem kao mnogostruka istraživačka tema“. U: *„Divan je kićeni Srijem: I. međunarodni znanstveno-stručni skup. Identitet Srijema u prošlosti i sadašnjosti: Zbornik radova.*, ur. Sandra Cikić i Krešimir Bušić. Nijemci, općina Nijemci, 2008., 27-54.

BUŠIĆ, Krešimir, „Povijesni okvir pri istraživanju nacionalnog identiteta bačkih i srijemskih Hrvata (Šokaca i Bunjevaca) U: *„Divan je kićeni Srijem: I. međunarodni znanstveno-stručni skup. Identitet Srijema u prošlosti i sadašnjosti: Zbornik radova.*, ur. Sandra Cikić i Krešimir Bušić. Nijemci, općina Nijemci, 2008., 122-151.

BUŠIĆ, Krešimir, „Povijest. Do doseljenja u Podunavlje“ U: *Leksikon podunavskih Hrvata-Bunjevaca i Šokaca, 4: Bu*, Subotica, Hrvatsko akademsko društvo, 2005. 48-53.

CRLENJAK, Brane. *Razvitak vukovarskih ulica*. Vukovar: Gradski muzej Vukovar, 2005.

CRLENJAK, Brane, prir. *Vukovar – ponos Hrvatske: prilozi iz povijesti, kulture i književnosti*. Zagreb: Poglavarstvo grada Vukovara: Nakladni zavod Globus, 1995.

CRLENJAK, Brane. *Ribolov u Vukovaru kroz stoljeća*. Vukovar. Gradski muzej Vukovar, 1987.

CRLENJAK, Brane; MANOJLOVIĆ, Mirko, prir. *Vukovar i Vukovarci: prilozi proučavanju povijesti Vukovara*. Vukovar: Samoupravna interesna zajednica u oblasti kulturne općine Vukovar, 1987.

ENGEL, Franz Stefan. *Opis Kraljevine Slavonije i Vojvodstva Srema*. Prijevod: Vera Stojić. Novi Sad: Matica srpska, 2003.

EVETOVIĆ, Matija. *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata (studija)*. Pristup ostvaren 02.05.2022. https://govori.tripod.com/evetovic_bunjevci_sokci.htm

HOLJEVAC, Željko. „Srijemska županija u identitetu Srijema“. U: „*Divan je kićeni Srijem: I. međunarodni znanstveno-stručni skup. Identitet Srijema u prošlosti i sadašnjosti: Zbornik radova.*“, ur. Sandra Cikić i Krešimir Bušić. Nijemci, općina Nijemci, 2008, 108-121.

HORVAT, Rudolf. *Srijem: naselja i stanovništvo*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2000.

HORVAT, Rudolf. *Slavonija I i II*. Vinkovci, Slavonska naklada Privlačica, 1994.

HORVATIĆ, Dubravko, prir.; BATOROVIĆ, Mato; CRLENJAK, Brane; LONČAREVIĆ, Juraj; MACAN, Trpimir. *Hrvatska riječ u Srijemu: antologija srijemskih pisaca*. Zagreb, Ogranak Matice hrvatske Tovarnik, 1995.

KARAMAN, Igor; ERCEG, Ivan; SRŠAN, Stjepan. *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje: studije o društvenoj i gospodarskoj povijesti XVIII. – XX. st.* Osijek: Povijesni arhiv, 1997.

KARAMAN, Igor; FELETAR, Dragutin; HORVAT, Vlado; JURČEVIĆ, Josip; KARAČ, Zlatko; MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, Nives; MARIĆ, Ružica; POTREBICA, Filip; TOMIČIĆ, Željko; WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica. *Vukovar: vjekovni hrvatski grad na Dunavu*. Koprivnica: Nakladna kuća Dr. Feletar, 1994.

KLJAJIĆ, Josip. „Ustroj slavonske vojne granice u 18. stoljeću“ U: *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje, Sv. 6*. Osijek, Državni arhiv u Osijeku, 2001. 193-223.

MAŽURAN, Ive. *Osnivanje vojne granice u Slavoniji 1702. godine*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2005.

MAŽURAN, Ive. *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine i njihova ekonomska podloga*. Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Osijeku, 1993.

MAŽURAN, Ive. *Izveštaji Caraffine komisije o uređenju Slavonije i Srijema nakon osmanske vladavine 1698. i 1702. godine*. Osijek: Sveučilište u Osijeku: Historijski arhiv, 1989.

MAŽURAN, Ive. *Popisi naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine*. Osijek: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad, 1988.

OBAD-ŠĆITAROCI, Mladen; BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI, Bojana. *Dvorci i perivoji u Slavoniji: od Zagreba do Iloka*. Zagreb: Šćitaroci, 1988.

- PAVIČIĆ, Stjepan. *Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji*. Vinkovci: Slavonica, 1994.
- PAVIČIĆ, Stjepan; GUŠIĆ, Branimir, ur. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knjiga 41., Antropogeografska istraživanja III: Seobe i naselja u Lici*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1962.
- PAVIČIĆ, Stjepan. *Vukovska župa: u razvitku svoga naselja od XIII. do XVIII. stoljeća*. Zagreb: Narodna tiskara, 1940.
- RUKAVINA, Vlatko. *Srijemski i podunavski biseri: hrvatski doprinos Srijemu*. Zagreb: vlastita naklada: Nova stvarnost, 2001.
- SEKULIĆ, Ante, ur. *Šokadija i Šokci – podrijetlo i naseljavanje. Prosudbe i mišljenja o Šokcima: od kuda su, gdje žive, o imenu, crkveni život i znamenja vjere, jezik, umjetnost, gastronomija, graditeljstvo, rodovske zadruge*, Vinkovci, Privlačica, 2007., 22-55.
- SEKULIĆ, Ante. *Hrvatski srijemski mjestopisi*. Zagreb: Školska knjiga, 1997.
- SRŠAN, Stjepan; DOBRICA, Ladislav, prir. *Zapisnici sjednica Srijemske županije = Prothocolla congregationum comitatus Syrmienensis, knjiga 1: 1745. – 1759.* Vukovar: Državni arhiv u Vukovaru; Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2014.
- SRŠAN, Stjepan, prir. *Povijesni i zemljopisni opis Kraljevine Slavonije i Vojvodstva Srijema 1777., 1778.* Osijek: Državni arhiv u Osijeku: Udruga povjesničara Slavonije i Baranje, 2012.
- SRŠAN, Stjepan, ur. *Vukovarsko vlastelinstvo 1719. – 1945.: sumarni inventar*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2008.
- SRŠAN, Stjepan, prir. *Stanovništvo i župe u Slavoniji 1745. – 1774. godine*. Osijek: Državni arhiv; Drenovci: Duhovno hrašće, 2007.
- SRŠAN, Stjepan, prir. *Naselja u istočnoj Hrvatskoj krajem 17. i početkom 18. stoljeća*. Osijek: Državni arhiv, 2000.
- SRŠAN, Stjepan, prir. *Opis Srijema i Iločkog vlastelinstva 1699. godine*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku; Ilok: Muzej grada Iloka, 1998.
- VALENTIĆ, Mirko, ur.; HORBEC, Ivana, prir. *Hrvatska na tajnim zemljovidima XVIII. i XIX. stoljeća: 4: Srijemska županija*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001.

VULIĆ, Sanja. „Promjene u govoru srijemskih Hrvata u posljednjem stoljeću“ U: „*Divan je kićeni Srijem: I. međunarodni znanstveno-stručni skup. Identitet Srijema u prošlosti i sadašnjosti: Zbornik radova.*“, ur. Sandra Cikić i Krešimir Bušić. Nijemci, općina Nijemci, 2008., 183-191.

ŽANIĆ, Mateo, ur.; ELEZ, Petar, ur. *Kulturni identitet Vukovara: prilozi za istraživanje baštine i baštinika.* Vukovar: Državni arhiv; Zagreb: Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", 2001.